

נערך ע"י הרב לוי גאלדשטיין

אידיש

היא שפה המדוברת בישיבה.

או לא?

באם אין מדברים אידיש בחיידר שלכם, ולא מתכוננים לכך כלל, בשום שלב ובשום כתה, אז אין כתבה זו אמורה בשבילכם,
 - אבל אם אכן מתכוננים להנהיג את שפת אידיש בחיידר שלך, אז ... כתבה זו היא מכוונת לכם
וחינית.

אמרז"ל, שא' הזכויות שבגללן יצאו בני מארמ"צ הוא "שלא שינו את לשונם"¹.

הנה, מבואר בשיחת² כ"ק אדמוהריי"צ נ"ע שהכוונה היא - "דער אידישער גלות-שפראך", אשר בדורות אלו היא שפת אידיש.

והנה, ישנן מעלות מיוחדות ונפלאות בנוגע לשפת אידיש דוקא, אשר אין דוגמתם בשאר הלשוניות, כפי שהרבי מבאר בארוכה בשיחה הק', שנאמרה בקשר לסיום ספר תניא קדישא בראדיא, ש"פ תשמ"א³. עש"ב.

¹ מכילתא בא יב, ו. ועוד.

² לקו"ד ח"ג עמוד תו.

³ ראה לקו"ש חכ"א ע' 446 ואילך, ובהערות שם.

ואכן, מנהג ישראל הוא במשך מאות בשנים, בחדרים וישיבות ובתי מדרש, שמדברים ולומדים וכן מתרגמים המילים (דחומש, משניות וגמרא) דוקא באידיש.⁴

וכפי שמסופר בהיום יום יג חשוון: "דער בעש"ט פלעגט לערנען מיט זיינען תלמידים א שיעור גמרא.. דער בעש"ט פלעגט אפטייטשען די ווערטער אין אידיש. (הבעש"ט הי' לומד עם תלמידיו שיעור בגמרא .. הבעש"ט הי' מתרגם את המילים לאידיש). "וכן הוא בס' תניא קדישא, אגרת הקדש סימן כה: .. הבעש"ט ז"ל היה אומר ד"ת בל"א ולא בלה"ק..".

עפי"ז מובן, למה דורש ותובע הרבי כ"כ שלא ישנו את שפה המדוברת בחדרים מאידיש לשפה אחרת. וכפי שרואים במכתבים דלהלן:

(א) ב"ה, כ' מ"ח, תשי"ד

הנהלת ישיבה ותלמוד תורה בכפר חב"ד .. במענה על שאלתם שעד עתה היו אצלם כתות ששפת הלימוד עמהם הי' באידיש ומסתפקים בזה בנוגע לזמן הבע"ל מפני כמה טעמים שמזכירים במכתבם ושואלים חו"ד בזה. הנה למרות הטעמים שמזכירים מוכרח הדבר שימשיכו בכתות הנ"ל דוקא בשפת אידיש וכמו שהי' עד עתה... ובה בשעה שרואים אשר הלעו"ז לוחם בעד כל קוץ ותג ואין דבר נחשב למאומה ובלבד לנצח, הרי לא תהי' תורה שלימה שלנו כענינים שלהם שצריכים לשמור אפילו על ערקתא דמסאנא ועאכו"כ בענין הנוגע בחינוך שקשה במאד לשער מראש את התוצאות משינוי קל במשך שנות הילדות על משך חיי האדם בימי חלדו, והאריכות לדכוותיהו בטח אך למותר.⁵

(ב) ב"ה, ו' שבט, תשי"ד

.. לימוד עברית בעברית. - ידוע עד כמה נלחמו בזה נשיאינו רבותינו (למרות ה"טענות" של ה"מחנכים" שחפשו כביכול "טובת" התלמידים, וה"ה הנימוקים שמעתיק במכתבו), וטוב וגם נקל יותר שהמועמדות למורות יתלמדו אידיש.⁶

* * *

⁴ ראה אגרות קודש אדמו"ר חלק י', אגרת ב'תתקפז "הי' כ"ק מו"ח אדמו"ר אומר, אז טיף הארציקע זאגען זיך ארויס אין אידיש..".

⁵ אגרות קודש חלק ח אגרת ב'רעא

⁶ אגרות קדש חלק ח' אגרת ב'שפח.

והנה, זה מכבר שנתעוררה שאלה אצל כו"כ מורים ומחנכים אודות בחירת שפת ההוראה של המורה, בלימוד עם תלמידים המורגלים בשפה מסויימת (עברית, אנגלית וכיו"ב, ולא באידיש), האם על המורה לדבר דוקא באידיש, מצד המעלות הנ"ל, ועד"ז בנוגע לתרגומי ("מייטש") של המילים של חומש, משניות וכיו"ב, לתרגם הכל באידיש, או ללמדם בשפתם הם, היות שהיא היותר מוכנת להם.

והנה, מצינו ראינו כו"כ אגרות ק' (וכן בע"פ) הוראות ק' מהרבי שהמורים ילמדו את התל' דוקא בשפה המדוברת שלהם, ולא דוקא באידיש. וכדלהלן:

(א) ב"ה, ט"ו איר, ה'תשכ"ח

כבוד באי כח הורי התלמידים דתלמוד תורה בכפר חב"ד באה"ק תוב"ב ע"י משיח צדקנו .. הנני מאשר קבלת המכתבים ונקודתם .. שאלת השפה בה ילמדו עם תלמידי התלמוד תורה,

.. דעתי אשר כיון שעיקר תכלית התלמוד תורה הוא לחנך התלמידים ביראת השם ואהבתו וללמדם תורת השם ומצותיו, אשר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים⁷, שלכן הזהירונו כל כך חכמינו ז"ל⁸ מביטול תינוקות של בית רבן ועד שאסרוהו אפילו לבנין בית המקדש,

הנה על פי האמור מובן שהשפה בה ילמדו התלמידים לא זהו העיקר, כי אם נקודות האמורות – יעילות והרבוי בכמות ובאיכות בידיעת התורה ומצותי'.
כן מובן שבמקום ששפת הלימודים יש לה השפעה על עניני יראת שמים וכיו"ב, אזי גם לקביעת השפה חשיבות בהתאם לזה.

(ב) מובן ג"כ שבאמצע שנת הלימודים אינו ענין לשנות שפת הלימוד מכמה וכמה טעמים [באם אין הכרח מוחלט לעשות השינוי].

(ג) בתנאים מסויימים כשהורים רוצים לקבוע שפת הלימודים, ובתנאי הנ"ל שאין בזה שייכות ל"ש ועניני שו"ע וכו', אזי אין לכפות על ההורים שפת הלימוד בה ילמדו את בניהם, כי אם להסביר להם; באם אינם צודקים בטענותיהם; וכמו בענינים דומים, – קובעים שפת הלימוד כדעת רוב ההורים שאחרי רבים להטות.

⁷ איוב יא, ט.

⁸ שבת קיט, ב. הל' ת"ת לאדה"ז פ"א ה"י. וש"נ.

... ומה שמזכירים מעלות מיוחדות בנוגע לשפת אידיש, צריך עיון אם רכישת מעלות אלו היא מתפקיד הת"ת או מחובתם של ההורים והאווירה בבית, וק"ל.⁹

(ב) ב"ה, כ"ח ניסן, תשי"ז .. הור"ח א"א נר"נ עוסק בצ"צ מר"ה דוד שי¹⁰

.. במ"ש באיזה לשון ילמוד עם הבחורים והתלמידים.

כיון שצריכים להודיעם את מצות השם ואלה אשר לא תעשינה בהנוגע לפועל, מובן שאין זמן לחכות בלימודים אלו עד שיבינו לשון אחר משהורגלו כבר, ולכן צריך ללמד בזה הלשון שהם מבינים עתה, ולנצל הזמן כולו העומד לרשותו להשפיע עליהם לא ללימוד איזה שפה אלא להחדירם רוח יראת שמים אהבת השם ואהבת התורה, וק"ל.¹¹

(ג) .. ב"ה, י"ג אייר, תשי"ז. במ"ש אם יקפיד שהלימוד עם בנו שי' יהי' דוקא באידיש ולא באנגלית.

⁹ אגרות קודש אדמו"ר חלק כה, אגרת ט'תצא. ושם בהמשך המכתב:

"ואחרון עיקר הבא לקמן:

פלא גדול על שאין מזכירים כלל על ענין עיקרי בנוגע לתלמידי הת"ת, והוא שמכמה צדדים הגיעתני שמועה לא טובה וכו' בנוגע להנהגת תלמידי הת"ת, ובפרט בימי השבת-קדש וי"ט, וגם ערב ש"ק וי"ט. ועד"ז הנהגתם בביהכ"נ גם בימות החול. ואף שחלק האחריות בזה הוא גם על מלמדי ומורי הת"ת, שהרי חינוך תלמידים עפ"י תורה הוא גם בנוגע להנהגתם מחוץ לכתלי הת"ת, ובפרט במקום קדוש בביהכ"נ ובבהמ"ד וכו', אבל חלק חשוב בזה ואולי גם חלק העיקרי הוא על אחריות ההורים, האב והאם, שעליהם להחדיר בבניהם מדות טובות בכל האמצעים העומדים לרשותם, ואפילו גם אם טרודים הם באיזה ענינים שיהי' הרי זוהי מחובתם העקרית. ואם בימות הלימוד בת"ת הדברים אמורים, על אכ"כ בערבי שבתות וי"ט אחר חצות, ובימי ש"ק וי"ט שאז עיקר האחריות על ההורים.

כיון שכל ענין וענין צריך לנצלו בעניני תורה וי"ש, תקותי חזקה אשר ההתלהבות און דער קאך שנתעורר בנוגע לשפת הלימוד, שכנ"ל נוגע לפועל רק סמוך להתחלת שנת הלימודים, הרי בודאי ינצלוהו ובמדה הכי גדולה להדרכת התלמידים במדות טובות ובעניני י"ש שאין נכנסים בתחום לימודי הת"ת, כמו ברכות, תפלה כדבעי, כיבוד הורים ומורים וזקנים, וגם התנהגות נימוסית בין אחד לחברו (והרי זהו מלימודים המיוחדים של ימי הספירה לנהוג כבוד זה בזה),

ותיכף לקבלת מכתבי זה יתאספו לאסיפה של כל ההורים, האשכנזים והספרדים, המצדדים לשפה זו או אחרת וכו', וידונו על בעי' האמורה – הנהגת תלמידי הת"ת, ונוסף לזה הנהגתם בהת"ת בשמירת סדרי הלימוד, המשמעת וכו' – וידונו עד"ז בכובד ראש הראוי, דיון המביא לידי מעשה, תיכף על אתר לבחור ועד מן ההורים שעליהם האחריות להנהגה האמורה מכאן ולהבא, והם יקבעו מספר מההורים שישגיחו בעינא פקיחא על התלמידים וכו' ועוד דברים המתאימים לתיקון המצב בהקדם ולשיפורו הולך ומוסיף הולך וטוב."

¹⁰ סלאמיק, מאנטעווידעא.

¹¹ אגרות קודש אדמו"ר חלק טו, אגרת ה'תד.

הנה כיון שהוא וכן זוגתו שיחיו יודעים אידיש, ושיעור שעות הלימוד של בנו בחדר מצומצמות הן ביותר כמנהג מדינה זו, נכון שהתרגלות בנו לדבר אידיש ולהבנתו, יתעסקו בזה הוא וזוגתו תחי' ובחדר עתה עד שיתרגל באידיש, ילמוד באותה השפה שרגיל בה יותר למען לרכוש לו ידיעות עוד.¹²

(ד) ב"ה, ה' לחודש כסלו, תש"ד כבוד האברך המצוין אי"א ור"ח וכו' הרב התמים מהור"ר י.צ. שי' (יהודה צבי שי' פאגלמאן) באפאלא בשאלת שפת ההוראה,

הנה כפי שהוא מצייר את מצב הדברים, עצתנו שילמדו הילדים באופן זמני הכל באנגלית, ויחד עם זה להשתדל שבמשך הזמן יתלמדו גם אידיש ואז יוכלו לעבור גם לשפת ההוראה באידיש.¹³

* * *

הרי לפנינו כמה הוראות שונות/סותרות לכאורה :

(1) לפעמים יש להתעקש לדבר דוקא באידיש.

(2) לפעמים, אין להתעקש כלל ללמד דוקא באידיש, אלא אדרבה, אין להכריח את התל' ללמוד

דוקא באידיש, כי אם, בשפה היותר קלה ומוכנת להם.

- אלא, ש"יחד עם זה להשתדל שבמשך הזמן יתלמדו גם אידיש ואז יוכלו לעבור גם לשפת

ההוראה באידיש, כנ"ל¹⁴.

הנה, שתי ההוראות באמת לא סתרי אהדדי, אלא, מר כי אתרי' ומר כי אתרי' ולא פליגי,

וכדלקמן:

(א) איפה שהרבי דורש שלא ישנו את השפה מאידיש לשפה אחרת, הוא מפני ש(כמ"ש שם)

"עד עתה היו אצלם כתות ששפת הלימוד עמהם הי' באידיש", הרי פשוט הדבר שאין לשנות.

¹² אגרות קודש אדמו"ר חלק טו, אגרת ה'תמד

¹³ אגרות קודש אדמו"ר חלק כא, אגרת ז'תשפז

¹⁴ אגרות קודש אדמו"ר חלק כא, אגרת ז'תשפז

ב) איפה שהתלמידים לא מבינים אידיש, אין מקום ללמדם באידיש כי אם בשפה הכי מובנת להם.

והנה, נזכר לעיל שיש "לנצל הזמן כולו העומד לרשותו להשפיע עליהם לא ללימוד איזה שפה אלא להחדירם רוח יראת שמים אהבת השם ואהבת התורה, וק"ל."

ועפ"ז, צ"ל, איך זה מתאים להוראה ש"יחד עם זה להשתדל שבמשך הזמן יתלמדו גם אידיש".

ויוזבן בהקדים עפ"י מה שסיפר הרב קאזין שיחי, מנהל לשעבר דיישיבת חב"ד לונדון, אנגליה, וז"ל:

בשנות הלמדניים, הנה, בחדר שלנו, רוב התלמידים הורגלו רק בשפת האנגלית, ונשאלה השאלה בנוגע ללימודים בחדר, אם ללמוד באידיש או באנגלית, היות וחלק של ההורים דרשו ותבעו בתוקף שילמדו דוקא באידיש, למרות שרוב התלמידים לא הבינו (עדיין) אידיש.

היות שלא ידעתי מה לעשות, הנה, - בהיותי באותה תקופה ביחידות אצל הרבי - שאלתי את דעת כ"ק אדמו"ר בזה?

ענה לי הרבי: "באם רוצים שהתלמידים יתלמדו אידיש, אז יש לדבר אתם באידיש בחדר-האוכל ובחדר-המשחקים, אבל לא להשתמש עם החומש כאמצעי ללמוד אידיש. את לימוד החומש צריך להיות אך ורק בשפה המובנת להם." עכ"ל.

(עד"ז גילה הרבי את דעתו הברורה בזה ביחידות עם מר פראנק לאמענבערג בשנת תשל"ב (בתרגום מאנגלית¹⁵ לעברית מסרט ההקלטה):

"אני לא בעד ישיבות שהם נלהבים מאוד לאלץ את האנשים (המחנכים) ללמוד את כל המקצועות (דוקא) בידיש, גמרא וכדומה, אני לא נלהב מזה.

¹⁵ "I am not for.... the Yeshivos who are very enthusiastic about forcing the people to teach all subjects in Yiddish, Gemara etc. I am not enthusiastic about it, we are spending a lot of time to learn a new language and after they have learned it, they have a language barrier, they cannot speak fluently, then are thinking in English, and it is a pity on the time loss, as I said before "the building is burning!" it is not a normal time! and to say it a good way, it is a computer era, a computer must have the results in one second.."

To hear the actual recording of this Yechidus, double-click on this box →

אנו מבליים הרבה זמן כדי ללמוד שפה חדשה, ולאחרי שלמדוה, [עדיין] יש להם מגבלות שפה [חדשה], הם [התלמידים] אינם יכולים לדבר [יידיש] ברהיטות, אז הם חושבים באנגלית, וזה חבל על אוכדן הזמן, כפי שאמרת קודם "הבניין בווער!" זה לא זמן נורמלי!
ולתגיד את זה בדרך חיובית, הרי נמצאים ב"עידן המחשב", המחשב חייב להמציא את התוצאות תוך שניה! (עד"ז ובלשון הרבה חריף מזה, אמר הרבי ביחידות דלהלן (באנגלית):

Reb Aron Dov Sufirin, of blessed memory, has served for nearly 40 years as Director of Education of Lubavitch Foundation, London UK.

At a Yechidus, 20 Adar Sheni 5725 he presented the following **Issue to the Rebbe:**

Most of the children in our school (The school referred to is Lubavitch House School in London UK) speak English at home. However in each class there are at least half the parents who would like their children to be taught in Yiddish, and one child has left because of this. There are one or two others who may leave because we do not teach in Yiddish. On the other hand, there are one or two who may take their children away to other schools if we do start teaching the children in Yiddish, and it will also deter parents of the English and German type from sending their children to us. Yet there is a possibility that if we would go over to teaching in Yiddish, a small percentage of frummer children may join our school. Under the present system we have adopted we are introducing Yiddish into each class (as the Rebbe Shlita may have noticed from the curriculum I handed in), but there is still dissatisfaction amongst some of the parents. We therefore wish to know what our policy should be for running the school to teach in Yiddish or English.

The Rebbe's Response:

Tell the parents who want everything taught in Yiddish that they most probably also want their children to grow up to be shomrei Torah umitzvos, Torah observant Jews. If their children will be taught in Yiddish, which is a strange language to them, they may develop distaste to everything they learn. This will affect them in the future development of their personal Yiddishkeit (Judaism). It is appropriate to speak to them in Yiddish during their playtime, recess, breaks, or when telling them a story as this will help expand their familiarity with the language; however, not when teaching them formal Yiddishkeit subjects.

הנה, דעת הרבי חד משמעית: שבמקרה שהתלמידים לא מבינים אידיש, אז אין לבלות/ל"הקריב" זמן העומד לרשותו עבור הוראה, ללמדם שפה. ובאשר גודל הענין דשפת האידיש - יכולים ללמדם אידיש בזמנים הפנויים דוקא, היינו, בחדר האוכל, בחצר המשחקים וכיו"ב. במילים אחרים: היות שמוטל האחריות על כל מורה לנצל כל רגע ללמדם תורה ויר"ש, צריכים/מוכרחים לדבר בשפה הכי מובנת להם.

ובפרט - עפ"י מש"כ הרבי, "במקום ששפת הלימודים יש לה השפעה על עניני יראת שמים וכיו"ב, אזי גם לקביעת השפה חשיבות בהתאם לזה."

הרי מובן, שדוקא כאשר מדברים בלשון הכי מובנת להם, יכולים להשריש בהם יראת שמים, ולא כאשר מדברים בשפה שאינם מכירים, והתלמידים מתקשים לבין את הנאמר ע"י המורה, וחבל על כל יום וכל שיעור שהתלמיד לא מבין את השיעור היטב, הרי זוהי אבידה שאינה חוזרת.

ולאידך, כמובן, במקרה שכן מבינים אידיש - יש להמשיך דוקא באידיש.

* * *

והנה, ישנה עצה יעוצה, המתאימה לגמרי (לכאורה) לדעת הרבי, והיא: שבגן ילדים, ירגילו את כל התל' בשפת אידיש ע"י דיבור בלעדי¹⁶ באידיש, ואז יהיו מורגלים בשפת אידיש. ושם הרי אין שאלה בנוגע לביטול תורה (וראה להלן),

וכאשר יתרגלו הילדים בגן, במשך שנה-שנתיים, לדבר באידיש, אז ימשיכו (ובשמחה ומזב לבב), המלמדים של פרי-א ושל כל כתות הבאות אח"ז לדבר אך ורק באידיש! ובע"ה - חסל כל המענות והבעיות! (ומה גם, אשר ראו ראינו שאלו התלמידים השולטים בשפת אידיש, הנה, בדרך כלל) הם הם המתקדמים באין ערוך לגבי כל שאר התלמידים.)

ובאם ישנן מורות בגן ילדים שאינן יודעות את שפת האידיש, הרי מקרא מלא דבר הכתוב, במכתב הנ"ל, "טוב וגם נקל יותר שהמועמדות למורות יתלמדו אידיש"¹⁷.

* * *

והנה, ישנה תשובה מהרבי אודות התפקיד של גן ילדים, ובהקדים:

בשנת תשמ"ג כתבתי אל הרבי שאלה בנוגע לגיל של הכנסת ילד לחדר, לגבי גן ילדים.

¹⁶ "Total-immersion"

¹⁷ אגרות קדש חלק ח' אגרת ב'שפח.

בהמשך העניינים הוספתי שכאן נהוג (ברובם ככולם) שמכניסים הילדים לגן ילדים וכיו"ב בגיל 3 בערך, (בעיקר לשחק וכו').

הרבי מחק את מה שכתבתי: "לשחק וכו'", וכתב במקומו "לומר ברכות וכיו"ב" ולמילים "לגן ילדים" הוסיף הרבי: "היינו חדר". ע"כ.

ומכיון שכן, שגן ילדים הוא מקום לימוד וכו', א"כ, הרי גם בגן צריכים לדבר עם התל' דוקא בשפה המובנת להם, וא"כ, איך אפשר לדבר אתם אך ורק באידיש, הלא זה יגרום לביטול תורה!

ע"ז ישנן כמה תשובות:

(א) הרי אמרו רז"ל: "פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה"¹⁸, ובמילא, אם אכן ישנו ההכרח לבוא לידי "ביטולה של תורה" בשביל השפה אידיש, הנה, הגע בעצמך, איפה מתאים יותר לעשות את זה, בגן אשר שם לומדים בני שלש-ארבע רק על קצה המזלג, או בכיתות גבוהות יותר?

(ב) ועוד וג"ז עיקר, הרי ידוע, שבגיל הרך, הרי זה לוקח זמן מועט מאד לילדים להתלמד שפה, לגבי גיל מבוגר יותר.

סיכום, לפי כל הנ"ל מוכח, שיש מקום לומר, לפי הוראות הרבי, שמוכרחים להתקין בגן שידברו אך ורק באידיש.

- לבד באם, כנ"ל, בתחילת הכתבה, לא מתכוננים להנהיג את הדיבור (או התרגומים- "טייטשן") באידיש כלל וכלל. וזה פשוט. -

ובלי ספק שבע"ה יראו שגשוג והתקדמות בלימוד של התלמידים ובמילא בהנהגה וכו' וכו' (כולל מניעת תלמידים ה"נושרות"¹⁹ ר"ל), כמוכן וגם פשוט.

ועוד יש להאריך בזה ואין הזמ"ג.

¹⁸ ראה ליקוטי שיחות חלק לד, ע' 31.

¹⁹ Drop-outs